

درسنامه جرایم
علیه اشخاص (قتل)

احمد حاجی ده آبادی
استاد دانشگاه تهران

فهرست مطالب

مقدمه	۱۵
درس نخست: قتل؛ تعریف، اقسام و تفاوت آن با مرگ طبیعی و خودکشی	۱۷
۱. تعریف قتل	۱۸
۲. اقسام قتل	۱۹
۲-۱. اقسام قتل در فقه و قوانین جزایی	۲۰
۲-۲. هشت نکته درباره اقسام قتل	۲۰
۲-۳. اقسام قتل در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲	۲۴
۳. مرگ طبیعی (حادثه)، خودکشی و قتل	۲۷
درس دوم: رکن مادی جرم قتل (موضوع و رفتار مجرمانه)	۲۹
۱. موضوع (انسان)	۳۱
۲. رفتار مجرمانه (عمل کشنده در قالب فعل مادی)	۳۱
۳. رفتار مجرمانه (عمل کشنده در قالب فعل غیرمادی)	۳۲
۴. رفتار مجرمانه (عمل کشنده در قالب ترک فعل)	۳۴
۴-۱. تبیین محل بحث	۳۴
۴-۲. شروط قاتل به‌شمار رفتن تارک فعل از منظر قانون	۳۶
۴-۲-۱. وجود وظیفه قانونی یا قراردادی مبنی بر انجام فعل	۳۶
۴-۲-۲. وجود رابطه سببیت	۳۶
۴-۲-۳. توانایی تارک بر انجام فعل	۳۶
۴-۳. نقدی بر ماده ۲۹۵ (لزوم «باعث مرگ شدن» و عدم کفایت «مانع مرگ نشدن»)	۳۷
درس سوم: رکن مادی جرم قتل (شرایط)	۳۹
۱. زنده‌بودن	۳۹
۱-۱. احکام جنایت بر مرده	۴۰
۱-۲. مبدأ حیات	۴۰
۱-۲-۱. تعریف جرم سقط جنین	۴۰

۴۱ قانونگذاری جرم سقط جنین
۴۲ ۲. محقون الدم بودن
۴۲ ۲-۱. تبیین مستند قانونی این شرط
۴۴ ۲-۲. انواع مهدور الدم
۴۴ ۲-۲-۱. مهدور الدم مطلق
۴۴ ۲-۲-۲. مهدور الدم نسبی
۴۴ الف) قاتل نسبت به اولیای دم و مأذون از سوی ایشان
۴۶ ب) زانی و زانیه در حال زنا نسبت به شوهر زانیه
۴۸ ۳. مغایرت (دوگانگی) قاتل و مقتول
۴۸ ۳-۱. خودکشی
۵۰ ۳-۲. خودزنی و ایراد صدمه به خویش
۵۱ ۳-۳. لزوم تفکیک خودکشی از قتل
۵۱ ۳-۴. مرگ شیرین (اتانازی)
۵۳ درس چهارم: رکن مادی جرم قتل (نتیجه، سببیت و استناد)
۵۴ ۱. نتیجه (مرگ)
۵۴ ۱-۱. مرگ قلبی
۵۵ ۱-۲. مرگ مغزی
۵۵ ۱-۲-۱. مرگ مغزی در فقه
۵۶ ۱-۲-۲. مرگ مغزی در حقوق
۵۷ ۲. سببیت (علیت) و استناد
۵۷ ۲-۱. وجود رابطه سببیت میان رفتار و نتیجه
۵۹ ۲-۲. استناد قتل به رفتار مرتکب
۵۹ ۲-۲-۱. تفکیک رابطه سببیت از استناد
۶۰ ۲-۲-۲. تفاوت های سببیت و استناد
۶۱ ۲-۲-۳. مشکل بودن احراز استناد
۶۲ ۲-۲-۴. عوامل سازنده استناد
۶۴ ۲-۲-۵. فاصله زمانی میان رفتار مجرمانه و مرگ
۶۵ درس پنجم: رکن معنوی قتل عمد (سوء نیت عام)
۶۷ ۱. عمد در فعل و قصد وقوع آن بر مقتول
۶۸ ۲. علم به موضوع
۶۸ ۲-۱. علم به انسان بودن
۶۸ ۲-۲. علم به زنده بودن

فهرست مطالب ■ ۷

- ۶۸ ۲-۳. علم به محقون الدم بودن
- ۶۹ ۲-۳-۱. مستند قانونی «علم به محقون الدم بودن»
- ۷۰ ۲-۳-۲. عدم تأثیر اشتباه حکمی
- درس ششم: رکن معنوی قتل عمد (سوء نیت خاص) ۷۵**
۱. قصد صریح (تبیین بند الف و ت ماده ۲۹۰) ۷۶
- ۱-۱. وقوع قتل عمد با عمل به ندرت کشنده به شرط وجود قصد صریح ۷۶
- ۱-۲. تبیین واژه «جنایت نظیر» ۷۷
- ۱-۳. توضیح در مورد بند ت ماده ۲۹۰ ۷۷
۲. قصد ضمنی (تبیین بند ب و پ ماده ۲۹۰) ۷۸
- ۲-۱. عمل نوعاً کشنده مطلق (تبیین بند ب ماده ۲۹۰) ۷۹
- ۲-۱-۱. عمد در عمل نوعاً کشنده مطلق و قصد وقوع آن بر مقتول ۷۹
- ۲-۱-۲. دشواری تشخیص عمل نوعاً کشنده و وجود اختلاف در این باره ۸۰
- ۲-۱-۳. علم به نوعاً کشنده بودن عمل ۸۱
- ۲-۱-۴. اصل وجود علم به نوعاً کشنده بودن ۸۳
- ۲-۱-۵. شبه عمد بودن قتل با عمل نوعاً کشنده، در فرض عدم آگاهی به نوعاً کشنده بودن ۸۴
- ۲-۲. عمل نوعاً کشنده نسبی (تبیین بند پ ماده ۲۹۰) ۸۴
- ۲-۲-۱. عمد در عمل نوعاً کشنده نسبی و قصد وقوع آن بر مقتول ۸۵
- ۲-۲-۲. علم به «وضعیت» و «نوعاً کشنده بودن کار نسبت به مجنی علیه» ۸۵
- ۲-۲-۳. تفاوت عمل نوعاً کشنده مطلق و نسبی در زمینه علم ۸۶
- ۲-۲-۴. اهمیت ظاهری و تفاوت بند ب و پ ۸۶
۳. تقارن میان رکن مادی و رکن معنوی ۸۷
- ۳-۱. عدم تقارن (ابتدا رکن مادی و سپس رکن معنوی) ۸۷
- ۳-۲. عدم تقارن (ابتدا رکن معنوی و سپس رکن مادی) ۸۸
- درس هفتم: قتل شبه عمد و خطای محض؛ رکن معنوی و مصادیق ۹۱**
۱. رکن معنوی قتل شبه عمد ۹۲
- ۱-۱. عمد در فعل و قصد وقوع آن بر مقتول و عدم قصد قتل ۹۲
- ۱-۲. عدم لزوم تقصیر و وقوع شبه عمد با فعل مجاز ۹۳
- ۱-۳. مصادیق جنایت شبه عمد ۹۳
- ۱-۳-۱. قصد فعل بدون قصد نتیجه (بند الف ماده ۲۹۱) ۹۳
- ۱-۳-۲. جنایت همراه با اشتباه در موضوع (بند ب ماده ۲۹۱) ۹۴
- ۱-۳-۳. جنایت همراه با تقصیر (بند پ ماده ۲۹۱) ۹۴
- الف) تعریف تقصیر ۹۴

۹۶ (ب) وجود رابطه سببیت و استناد میان تقصیر و نتیجه
۹۷ ۲. رکن معنوی قتل خطای محض
۹۸ ۲-۱. قتل در حال خواب و بیهوشی (بند الف ماده ۲۹۲)
۹۹ ۲-۲. قتل در حال صغر و جنون (بند ب ماده ۲۹۲)
۱۰۰ ۲-۳. نداشتن قصد فعل و قصد قتل (بند پ ماده ۲۹۲)
۱۰۳ درس هشتم: مجازات انواع قتل
۱۰۴ ۱. قتل عمد
۱۰۴ ۱-۱. مجازات اصلی
۱۰۴ ۱-۱-۱. جنبه حق الناسی
۱۰۵ الف) قتل عمد واجد شرایط قصاص
۱۰۷ ب) قتل عمد فاقد شرایط قصاص
۱۰۸ ۱-۱-۲. جنبه عمومی
۱۰۹ ۱-۲. مجازات تکمیلی
۱۱۰ ۱-۳. مجازات تبعی
۱۱۱ ۲. قتل شبه عمد
۱۱۱ ۲-۱. مجازات اصلی
۱۱۱ ۲-۱-۱. جنبه حق الناسی
۱۱۱ ۲-۱-۲. جنبه عمومی
۱۱۱ ۲-۲. مجازات تکمیلی
۱۱۲ ۲-۳. مجازات تبعی
۱۱۲ ۳. قتل خطای محض
۱۱۲ ۳-۱. جنبه حق الناسی
۱۱۲ ۳-۲. جنبه عمومی
۱۱۵ درس نهم: شرکت در قتل
۱۱۶ ۱. دخالت کنندگان در جرم
۱۲۰ ۲. تعریف و تبیین شرکت در قتل
۱۲۲ ۳. پرونده‌هایی از شرکت در قتل
۱۲۷ ۴. انواع شرکت در قتل
۱۲۷ ۵. مجازات شرکت در قتل عمد
۱۲۸ ۵-۱. دامنه اختیارات ولی دم
۱۲۹ ۵-۲. محاسبه فاضل دبه

۶. مجازات شرکت در قتل عمد فاقد شرایط قصاص، شبه‌عمد و خطای محض ۱۳۳

درس دهم: معاونت در قتل و شروع به آن ۱۳۵

۱. معاونت در قتل ۱۳۶

۱-۱. مباحث موضوعی ۱۳۷

۱-۱-۱. وقوع یا عدم وقوع معاونت در قتل شبه‌عمد و خطای محض ۱۳۷

۱-۱-۲. وقوع یا عدم وقوع معاونت در قتل عمد در بند ب و پ ماده ۲۹۰ ۱۳۸

۱-۱-۳. موارد عدم وحدت قصد مباشر و معاون قتل و حکم آنها ۱۳۸

۱-۲. مجازات معاونت در قتل عمد ۱۳۹

۱-۲-۱. قابل گذشت یا غیرقابل گذشت بودن معاونت در قتل عمد ۱۳۹

۱-۲-۲. مجازات دوگانه معاونت در قتل عمد ۱۴۰

۱-۲-۳. ممسک، ناظر و مکروه ۱۴۰

۲. شروع به قتل ۱۴۱

۲-۱. شرایط شروع به جرم و چگونگی تشخیص آن ۱۴۲

۲-۱-۱. شرایط شروع به جرم ۱۴۲

۲-۱-۲. ضوابط تمیز عملیات مقدماتی از عملیات اجرایی ۱۴۳

۲-۲. جرم محال و جرم عقیم ۱۴۴

۲-۳. مباحث موضوعی شروع به قتل ۱۴۵

۲-۴. مجازات شروع به قتل عمد ۱۴۶

درس یازدهم: مباشرت و تسبیب ۱۴۹

۱. تعریف مباشرت و تسبیب و ضابطه تشخیص این دو ۱۵۰

۱-۱. تعریف مباشرت و تسبیب در فقه ۱۵۰

۱-۲. تعریف مباشرت و تسبیب در قانون ۱۵۱

۱-۳. ارائه ضابطه برای تشخیص سبب از مباشر ۱۵۲

۲. آثار مباشرت و تسبیب و ارزیابی آنها ۱۵۲

۲-۱. ضمان مباشر مطلقاً و ضمان سبب تنها در فرض تقصیر ۱۵۳

۲-۲. وقوع خطای محض با مباشرت و عدم وقوع آن با تسبیب ۱۵۴

۲-۳. اصل ضمان مباشر در فرض اجتماع سبب و مباشر ۱۵۵

۳. صور مباشرت و تسبیب ۱۵۶

۳-۱. مباشرت تنها ۱۵۶

۳-۲. تسبیب تنها ۱۵۷

۳-۳. اجتماع مباشرت و تسبیب ۱۵۷

۳-۳-۱. استناد جنایت تنها به مباشر ۱۵۸

- ۱۵۸..... ۳-۳-۲. استناد جنایت تنها به سبب
- ۱۵۸..... ۳-۳-۳. استناد جنایت به هردو و تأثیر متفاوت
- ۱۵۹..... ۳-۳-۴. استناد جنایت به هر دو، تأثیر یکسان یا معلوم نبودن میزان تأثیر
- ۱۶۰..... ۳-۴. اجتماع اسباب
- ۱۶۱..... ۳-۴-۱. اجتماع عرضی اسباب
- ۱۶۲..... ۳-۴-۲. اجتماع طولی اسباب
- ۱۶۲..... الف) اجتماع طولی اسباب مقصر
- ۱۶۲..... ب) اجتماع طولی اسباب و تنها برخی مقصر
- ۱۶۲..... ج) اجتماع طولی اسباب با قصد ارتکاب جنایت
- درس دوازدهم: قتل و موانع مسئولیت کیفری (صغر، جنون، خواب و مستی)..... ۱۶۵**
- ۱۶۶..... ۱. صغر
- ۱۶۶..... ۱-۱. اقدامات تأمینی درباره اطفال قاتل
- ۱۶۷..... ۱-۲. ارتکاب عمل کشنده در حال صغر و وقوع جنایت در حال بلوغ
- ۱۶۸..... ۲. جنون
- ۱۶۸..... ۲-۱. اقدام تأمینی درباره دیوانه قاتل
- ۱۶۸..... ۲-۲. عدم سقوط قصاص با عروض جنون پس از ارتکاب جنایت
- ۱۶۹..... ۲-۳. ارتکاب عمل کشنده در حال جنون و وقوع مرگ در حال عقل
- ۱۷۰..... ۲-۴. اختلال روانی کمتر از جنون
- ۱۷۰..... ۳. خواب و بیهوشی
- ۱۷۰..... ۴. مستی
- ۱۷۱..... ۴-۱. شیوه نگارش صدر ماده ۳۰۷ ق.م.ا. ۱۳۹۲ و مبنای آن
- ۱۷۲..... ۴-۲. تفاوت ماده ۲۲۴ ق.م.ا. ۱۳۷۰ و ماده ۳۰۷ ق.م.ا. ۱۳۹۲
- ۱۷۳..... ۴-۳. عدم شمول ماده ۳۰۷ نسبت به مستی غیر مجرمانه
- ۱۷۳..... ۴-۴. تعزیر قتل در حال مستی؛ صحیح یا نادرست و میزان آن؟
- ۱۷۴..... ۴-۵. عدم نیاز به ماده ۳۰۷ با وجود ماده ۱۵۴
- ۱۷۵..... ۴-۶. برخی نکات کاربردی در مورد پرونده‌های قتل در حال مستی
- درس سیزدهم: قتل و موانع مسئولیت کیفری (اجبار و اکراه)..... ۱۷۷**
- ۱۷۷..... ۱. اجبار
- ۱۷۸..... ۱-۱. اجبار مادی خارجی
- ۱۷۹..... ۱-۲. اجبار معنوی خارجی
- ۱۷۹..... ۱-۳. اجبار مادی داخلی

۱۸۰	۱-۴. اجبار معنوی داخلی.....
۱۸۰	۲. اکراه.....
۱۸۲	۲-۱. اکراه بر قتل ثالث با وعید به کمتر از قتل.....
۱۸۲	۲-۲. اکراه بر قتل ثالث با وعید به قتل.....
۱۸۲	۲-۲-۱. اکراه‌شونده بالغ عاقل.....
۱۸۳	۲-۲-۲. اکراه‌شونده صغیر غیرممیز یا مجنون.....
۱۸۳	۲-۲-۳. اکراه‌شونده صغیر ممیز.....
۱۸۴	۲-۳. برخی نکات.....
۱۸۴	۲-۳-۱. حدی‌بودن مجازات حبس ابد.....
۱۸۵	۲-۳-۲. حق‌الناسی‌بودن مجازات حبس ابد.....
۱۸۵	۲-۳-۳. منوط‌بودن حبس ابد به وجود شرایط عمومی قصاص در اکراه‌کننده.....
۱۸۷	درس چهاردهم: قتل و موانع مسئولیت کیفری (اضطرار و اشتباه)
۱۸۸	۱. اضطرار.....
۱۸۸	۱-۱. ادله پذیرش اضطرار به جنایت.....
۱۸۹	۱-۲. ادله عدم پذیرش اضطرار به جنایت.....
۱۸۹	۱-۳. جمع‌بندی نهایی.....
۱۹۱	۲. اشتباه.....
۱۹۲	۲-۱. اشتباه در هدف.....
۱۹۲	۲-۱-۱. اشتباه در هدف در فقه.....
۱۹۳	۲-۱-۲. اشتباه در هدف در حقوق.....
۱۹۳	الف) اشتباه در هدف پیش از قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲.....
۱۹۴	ب) اشتباه در هدف در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲.....
۱۹۵	۲-۲. اشتباه در هویت.....
۱۹۶	۲-۲-۱. اشتباه در هویت در فقه.....
۱۹۶	۲-۲-۲. اشتباه در هویت در حقوق.....
۱۹۸	۲-۲-۳. برخی نکات.....
۲۰۱	درس پانزدهم: نظام‌های حاکم بر ادله اثبات و ادله اثبات قتل (اقرار)
۲۰۲	۱. مفهوم و ویژگی‌های دلیل.....
۲۰۳	۲. نظام‌های حاکم بر ادله اثبات؛ تعریف و تفاوت‌ها.....
۲۰۳	۲-۱. تعریف نظام ادله قانونی و نظام ادله معنوی.....
۲۰۴	۲-۲. تفاوت‌های نظام ادله قانونی و نظام ادله معنوی.....
۲۰۴	۲-۲-۱. ارزش‌گذاری ادله به‌وسیله قانون یا قاضی (مقام تعیین ارزش ادله).....

۱۲ ■ درسنامه جرایم علیه اشخاص (قتل)

۲۰۵	۲-۲-۲. هدف؛ فصل خصومت یا کشف حقیقت
۲۰۵	۲-۲-۳. موضوعیت یا طریقت ادله
۲۰۶	۲-۲-۴. ارزش اقرار
۲۰۶	۲-۲-۵. حصر یا عدم حصر ادله
۲۰۷	۳. نظام ادله اثبات دعوی کیفری در حقوق کیفری ایران
۲۰۹	۴. اقرار
۲۰۹	۴-۱. تعریف اقرار
۲۱۰	۴-۲. نکات اقرار
۲۱۰	۴-۲-۱. نصاب اقرار
۲۱۰	۴-۲-۲. شرایط اقرارکننده
۲۱۱	۴-۲-۳. شرایط اقرار
۲۱۱	۴-۲-۴. انکار پس از اقرار
۲۱۲	۴-۲-۵. تعارض دو یا چند اقرار
۲۱۳	۴-۲-۶. مکان اقرار
۲۱۳	۴-۲-۷. امکان تجزیه اقرار مقید
۲۱۵	درس شانزدهم: ادله اثبات قتل (شهادت، قسامه، سوگند و علم قاضی)
۲۱۶	۱. شهادت
۲۱۶	۱-۱. تعریف شهادت
۲۱۷	۱-۲. نکات شهادت
۲۱۷	۱-۲-۱. نصاب شاهد
۲۱۸	۱-۲-۲. شرایط شاهد
۲۱۸	۱-۲-۳. شرایط شهادت
۲۱۹	۱-۲-۴. تعارض دو شهادت
۲۲۰	۱-۲-۵. تعارض شهادت با اقرار
۲۲۰	۱-۲-۶. شهادت بر شهادت
۲۲۱	۲. قسامه
۲۲۲	۲-۱. تعریف قسامه
۲۲۳	۲-۲. ویژگی‌های قسامه
۲۲۶	۲-۳. مراحل اقامه قسامه
۲۲۷	۲-۳-۱. فقدان لوث
۲۲۷	۲-۳-۲. وجود لوث
۲۲۸	۳. سوگند
۲۲۸	۴. علم قاضی

۲۲۹	۴-۱. تعریف علم قاضی
۲۲۹	۴-۲. علم نوعی نه علم شخصی
۲۳۰	۴-۳. ترجیح علم قاضی بر سایر ادله
۲۳۱	درس هفدهم: قصاص
۲۳۲	۱. تعریف قصاص
۲۳۲	۲. شرایط قاتل
۲۳۳	۲-۱. بلوغ
۲۳۴	۲-۲. عقل
۲۳۴	۲-۳. درک ماهیت عمل ارتكابی و حرمت آن و وجود رشد
۲۳۵	۲-۴. پدر مقتول نبودن
۲۳۷	۳. شرایط مقتول
۲۳۷	۳-۱. محقون الدم بودن
۲۳۸	۳-۲. عاقل بودن
۲۳۹	۳-۳. برابری مقتول با قاتل در دین یا بهتر بودن وضعیت او نسبت به قاتل
۲۴۱	درس هجدهم: دیه
۲۴۲	۱. تعریف دیه
۲۴۲	۲. ماهیت دیه
۲۴۳	۳. مهلت پرداخت دیه
۲۴۳	۴. مسئول پرداخت دیه
۲۴۳	۴-۱. قاتل و جانی اعم از شخص حقیقی یا حقوقی
۲۴۴	۴-۲. عاقله
۲۴۴	۴-۲-۱. افراد عاقله
۲۴۵	۴-۲-۲. موارد پرداخت دیه توسط عاقله
۲۴۶	۴-۲-۳. ضمان عاقله؛ حکم تکلیفی یا وضعی؟
۲۴۷	۴-۳. بیت المال
۲۴۸	۴-۳-۱. موارد پرداخت دیه از بیت المال
۲۴۸	الف) وقوع جنایت در اثر رفتار غیر عمدی و بدون تقصیر کارگزاران حکومتی
۲۴۸	ب) پرداخت دیه جانی یا فاضل دیه او یا سهم دیگر صاحبان قصاص
۲۴۸	ج) بیت المال در کنار جانی
۲۴۹	د) بیت المال به جایگزینی جانی
۲۵۰	۴-۳-۲. موارد عدم پرداخت دیه از بیت المال

درس نوزدهم: ولی دم ۲۵۳

۱. تعریف ولی دم ۲۵۳
۲. انواع ولی دم ۲۵۵
- ۲-۱. نداشتن ولی دم یا شناخته نشدن او یا عدم دسترسی به او ۲۵۶
- ۲-۲. ولی دم واحد ۲۵۶
- ۲-۲-۱. بالغ عاقل ۲۵۶
- ۲-۲-۲. نابالغ یا دیوانه ۲۵۶
- ۲-۳. ولی دم متعدد ۲۵۷
- ۲-۴. «وارث؛ کافر» و «مقتول؛ مسلمان» ۲۵۸

درس بیستم: تداخل و تعدد جنایات ۲۵۹

۱. صور بحث و احکام آن ۲۶۲
- ۱-۱. یک ضربه و ایجاد یک جرح و مرگ ۲۶۲
- ۱-۲. یک ضربه و ایجاد جنایات متعدد و همگی باعث مرگ ۲۶۲
- ۱-۳. یک ضربه و ایجاد جنایات متعدد و برخی باعث مرگ و برخی باعث جرح ۲۶۳
- ۱-۴. چند ضربه، برخی باعث جرح و برخی باعث مرگ ۲۶۳
- ۱-۵. چند ضربه و مرگ بر اثر مجموع ضربات ۲۶۴
۲. تداخل؛ الزامی یا اختیاری؟ ۲۶۶

منابع ۲۶۹

- الف) فارسی ۲۶۹
- ب) عربی ۲۷۲